

ОДЕСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ІСТОРИКІВ

УДК 378.6(477.74–21):377:930.1«1918/2018»

Г. І. Гончарук

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ. ІСТОРІОГРАФІЯ

Гончарук Григорій Іванович, д. і. н., проф. кафедри історії та етнографії України, e-mail: gonchar.rygor@gmail.com

Одеський національний політехнічний університет,
пр-т Шевченка, 1, м. Одеса, 65044, Україна

АНОТАЦІЯ

У статті проводиться аналіз основних праць науковців, що стосуються історії Одеського політехнічного університету, починаючи від найперших до найновіших. Автор надає власну оригінальну оцінку довідникам та нарисам, виданим про політех до пам'ятних дат.

Звертається увага на те, що наукові праці, присвячені історії політеху, написані істориками-аматорами. Дослідник вказує на відсутність глибокого аналізу та чітких історичних методів при укладанні чи написанні книжок. Діяльності ректорів вишу присвячено лише кілька нарисів та наукових статей. В останніх відбулася спроба розкрити здобутки перших ректорів — А. О. Нілуса, І. Ю. Тимченка та Г. К. Суслова, а також К. І. Заблонського. Переважна кількість статей про перших ректорів написана під авторством нинішнього ректора політеху. Однією з небагатьох монографій, яку написали професійні історики, є дослідження про життя та діяльність К. Заблонського на посаді ректора політехнічного інституту.

Ключові слова: *Одеський національний політехнічний університет; історіографія; видання.*

Г. И. Гончарук

**ОДЕССКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПОЛИТЕХНИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ. ИСТОРИОГРАФИЯ**

Гочарук Григорий Иванович, д. и. н., проф. кафедры истории и этнографии Украины, e-mail: gonchar.rigor@gmail.com

Одесский национальный политехнический университет,
пр-т Шевченко, 1, г. Одесса, 65044, Украина

АННОТАЦИЯ

В статье проводится анализ основных работ ученых, касающиеся истории Одесского политехнического университета, начиная от первых до самых новых. Автор предоставляет собственную оригинальную оценку справочникам и очеркам, выданные о политехе к памятным датам.

Обращается внимание на то, что научные работы, посвященные истории политеха, написаны историками-любителями. Исследователь указывает на отсутствие глубокого анализа и четких исторических методов при составлении или написании книг. Деятельности ректоров вуза посвящено лишь несколько очерков и научных статей. В последних совершена попытка раскрыть достижения первых ректоров — А. А. Нилуса, И. Ю. Тимченко и Г. К. Сулова, а также К. И. Заблонского. Подавляющее количество статей о первых ректорах написана под авторством нынешнего ректора политеха. Одной из немногих монографий, которую написали профессиональные историки есть исследование о жизни и деятельности К. Заблонского в должности ректора политехнического института.

Ключевы е слова: Одесский национальный политехнический университет; историография; издание.

G. I. Goncharuk

**ODESSA NATIONAL POLYTECHNIC UNIVERSITY.
HISTORIOGRAPHY**

Goncharuk G. I., Grand PhD in Historical sciences, Prof. At the History and Entnography of Ukraine Department, e-mail: gonchar.rygor@gmail.com

Odessa National Polytechnic University
1 Shevchenko avenue, Odessa, 65044, Ukraine

ABSTRACT

The article analyzes the basic works of scientists related to the history of the Odessa Polytechnic University, ranging from the first to the newest. The author gives his own original assessment of reference books and essays about POLITEH published to memorable dates.

Attention is drawn to the fact that scholarly works devoted to the history of political sciences written by researchers-amators. The researcher points out the lack of in-depth analysis and clear historical methods for concluding or writing books. The activities of the rectors of college are devoted to only a few essays and scientific articles. The latest articles attempted to reveal the achievements of the first rectors — A. O. Nilus, I. Yu. Timchenko and G. K. Suslov, and also K. I. Zablonskyj. The vast majority of articles about the first rectors is written by authorship of the current rector of the University. One of the few monographs written by professorial historians is the study of K. Zablonsky's life and activities as the Rector of the Polytechnic Institute.

Key words: *Odessa National Polytechnic University; historiography; issue.*

Найстаріший і найкрупніший інженерно-технічний заклад на Півдні України — Одеський політехнічний інститут — народився 18 вересня 1918 року. Час тривожний, воєнний. Цій події в історії Одеси передували активні виступи студентів-техніків, що мріяли про вищу інженерну освіту, представників міського самоврядування, Технічного товариства, Спілки інженерів — засновників інституту. Міська дума навіть ухвалила виділити 100 тисяч карбованців Комітету з організації Політехнічного інституту. 22 травня 1918 року першим ректором Одеського політехнічного інституту призначений професор математики артилерійського училища А. О. Нілус.

Дослідники історії ОПІ не наводять навіть приблизної кількості інженерів, випускників інституту. За нашими підрахунками, ця цифра має бути близько 100.000 тис. осіб. Ясно, що інтерес дослідників до минулого вишу з такими результатами діяльності мав бути значним. Так і сталося.

Про Одеський політехнічний інститут (пізніше університет) опубліковано кілька солідних видань. Передусім, це книга, присвячена 50-річчю з дня заснування «Одесский политехнический институт. Краткий исторический очерк (1918–1968)» [18]. Її автори-укладники Є. І. Цимбал та В. В. Нікулін. Хоч автори, знаходячись у полоні комуністично-партійної ідеології і політики, не змогли не приписати народження ОПІ у полум'ї Жовтневої революції, а не на честь гетьмана Павла Скоропадського, як свідчить історія, слід надати їм належне.

По-перше, структура їх книги близька до наукової. У ній вдало охоплені процеси як загальновишівського розвитку, так і по факультетам. По-друге, джерела дослідження містять архівні документи, періодичну пресу та видання вчених-політехніків. По-третє, в книзі у відповідній пропорції знайшлося місце для академіків, членів-кореспондентів АН СРСР, інших видатних, відомих вчених, а також поважних діячів вишу. На жаль, не обійшлося без прикрих дрібниць. Наприклад, на сторінках 58–59 замість «16 вересня 1941» року поставлено «1961 року». Тут мова йде про нагородження Указом Президії Верховної Ради СРСР орденом Леніна викладача інституту Д. П. Бойка, командира берегової артилерії, яка вела жорстокі бої з противником під час оборони Одеси.

Чергове видання, цього разу присвячене 80-річчю Одеського політехнічного, побачило світ у 1998 році. Воно називається «Одесский государственный политехнический университет. 1918–1998» [17]. Але там автори не згадуються. Така воля, очевидно, редактора-ректора. Після історичної довідки на три неповних сторінки дається зміст. Він складається: керівники університету; керівники інститутів і факультетів; завідувачі кафедр; керівники структурних підрозділів, професори і доктори наук; доценти і кандидати наук; старші викладачі й асистенти; науково-виробничий персонал; навчально-допоміжний і забезпечуючий персонал; список співпрацівників університету в алфавітному порядку. Коротенькі відомості зі світлинами

розташували у виданні на 19,53 умовних друкованих аркушах. Словом, коротеньке довідкове видання. Автори не названі. Зате редакційна рада з десяти осіб на чолі з ректором.

У 2002 році побачила світ книга «Іменні стипендіати» [8]. Автори-укладачі Ю. С. Денисов та В. І. Бондар. Тут, на 158 сторінках наводяться коротенькі відомості про стипендіатів Сталінських, Ленінських, Президента України, Верховної Ради України, вченої ради університету. Таких стипендіатів, з короткою інформацією про них, названо 170 осіб.

Чомусь так сталося, очевидно, назріла необхідність термінового перевидання з правками, що побачили світ два видання «История Одесского политехнического в очерках» та «История Одесского политехнического в очерках 1918–2003» у зв'язку, відповідно, з 80- та 85-річчям найстаршого на Півдні України вищого технічного закладу [5–6]. Автор цих рядків виклав оцінку цим виданням у своїй книзі «Мемуари професора». Наведу цю оцінку повністю. «Про редакторську якість книги теж не стану писати. Достатньо сказати, що із низки персонажів власних нарисів читач ніколи не дізнається про дату їх народження. Тільки про рік. І тим більше не знайде не те що дат, але і років смерті. Зате переконається, що у всій 100-літній історії ОНПУ найдостойнішим виявився сам редактор. Йому відведена найбільша кількість сторінок. Такі великі за обсягом книги не мають жодного документального джерела. Зате у списку використаної літератури — машинописний текст сумнівного змісту. Тож не випадково до авторів і, відповідно, очільників були претензії з боку В. І. Голованя щодо плагіату. Вдамося до одеського гумору: «Чому обурюється Головань? Він що, не розуміє, що бездокументальна історія приречена на плагіат?» Вже не кажучи про те, що живі персонажі, у тому числі і автор цих рядків, самі писали про себе так звані нариси. А редактор у поті чола виконував титанічний труд — викреслював дати народження. А навіщо вони авторитетам? Нехай про свій день народження знають пересічні громадяни. Тож краще було б назвати ці книги «Історія Одеського політехнічного в обрізних біографіях». А чи можливо говорити про об'єктивність видання як головного принципу досліджень, якщо для нарису про редактора відведено чотири сторінки, а про його єдиного конкурента — фіналіс-

та на виборах ректора ОПІ у 1987 році — жодної сторінки? Зміст книги зафарбований, залакований, покритий глянцем. Драматичні події в політехнічному ретельно обходяться. Наприклад, фатальні виступи московських газет проти ректора Костянтина Івановича Заблонського навіть не згадуються. Незважаючи на те, що серед численних нарисів, присвячених переважно, скажімо так, науковій еліті університету, нема жодного про видатних студентів. Завершимо оцінку названого видання не сумним акордом, а на мажорній ноті. Книга несе значний інформаційний заряд про наукові успіхи наших вчених і здійснить добру службу при написанні наукової історії всього колективу університету, а не окремих осіб, які так і залишаться в історії ОНПУ, неначе роботи, без дня народження і дати смерті» [3, с. 4–5].

Скоріше до довідникового, ніж до дослідницького видання, як раніше була названа праця «Іменні стипендіати», слід віднести публікацію «Видатні випускники Одеського національного політехнічного університету 1918–2013», присвячену 95-й річниці з дня заснування ОНПУ [1]. Автори-укладники: Г. О. Оборський, В. І. Бондар, В. В. Лебідь, О. Б. Шолда. Видання журнального формату на 76 сторінках несе читачу цінну інформацію про славних випускників університету за названий час. Однак, недоліком книги є наявність осіб, які не були його вихованцями.

Цикл праць, присвячених історії Одеського політехнічного, написано на кафедрі історії та етнографії України ОНПУ.

Книга Г. І. Гончарука та Л. М. Іваніченко «Ректор від Бога» присвячена Костянтину Івановичу Заблонському — видатному українському вченому та педагогу, ректору Одеського політехнічного інституту (ОПІ) у 1969—1985 роках [4]. Як відмічає рецензент, автори представили на читацький розгляд фундаментальну працю, яка детально висвітлює багатогранну діяльність відомого науковця та педагога на посаді керманіча одного з провідних вищих технічних навчальних закладів України, успіхи та труднощі такого керівництва. Дослідники виконали велику за обсягом і кропітку роботу зі збирання, аналізу та систематизації наукового матеріалу, спираються на широку джерельну базу, що включає, зокрема, матеріали кількох одеських архівів, газетні публікації та численні спогади

сучасників К. І. Заблонського. Книга складається із шести розділів з прологом та епілогом, які максимально конкретизують та розкривають основні напрямки наукової та адміністративної діяльності Костянтина Івановича, визначають його роль у розбудовчих процесах в ОПІ [9]. Зокрема, це «Стежки життя», «Пафос будівництва», «В Україні — перші, в Союзі — другі», «В атмосфері пошуку» і «Керманіч кафедри», «Атаки московських газет». На думку рецензента, дослідження Г. І. Гончарука та Л. М. Іваніченко має значну наукову цінність, бо одночасно з розглядом процесу становлення особистості Костянтина Івановича Заблонського, його багатогранної плідної діяльності (включаючи наукову, адміністративну та педагогічну) читач може детальніше ознайомитися зі славетною історією Одеського політехнічного інституту (сьогодні — Одеського національного політехнічного університету). Матеріал автори виклали просто, чітко й доступно [9].

У другому розділі «Пафос будівництва» Г. І. Гончарук та Л. М. Іваніченко яскраво описують атмосферу політеху 1970-х — першої половини 1980-х рр., який нагадував велику суцільну забудову. По суті, цей період став періодом розквіту Одеського політехнічного інституту в сфері будівництва. Нові гуртожитки, навчальні корпуси, побудовані саме при ректорі К. І. Заблонському, стали візитівкою закладу, залучаючи до себе все більше студентів, викладачів, гостей з республік СРСР а також євразійських країн.

Зокрема, можна згадати третю та четверту книгу «Мемуарів професора», де яскраво показане життя політеху радянських часів на прикладі праці звичайних викладачів, завідувачів кафедр, ректорату. Не зайвим буде наголосити, що це є перші у своєму роді науково-популярні видання мемуарного характеру, що показують життя вишу зсередини [2–3].

Отже, як пишуть рецензенти, книга третя Г. І. Гончарука «Мемуари професора. Доленосний політехнічний» унікальна тим, що дослідник передав історію політеху радянського, 1970-х — початку 1980-х років, через життя її творців — звичайних радянських вчених і керівників, але з сучасного погляду. Професор, який є безпосереднім свідком та учасником наукового життя в ОПІ, який знав та товаришував з багатьма описаними героями, висвітлює цей період жваво, цікаво,

незаангажовано, місцями — саркастично, коли згадує про невеликі роботи парткому та його представників. Та попри те, що Г. І. Гончарук є вихованцем радянської системи, йому вдалося сповна передати живу атмосферу наукового життя політеху тих років з позиції вже сучасного історика, порівнюючи цей виш з ОНУ ім. І. І. Мечникова [12].

Четверта книга мемуарів Г. І. Гончарука «Випробовування посадою» присвячена саме першому п'ятиріччю керування кафедрою історії та етнографії України у 1980-х рр., яка на той час мала назву кафедри історії КПРС. Втім, автор не обмежується розповідями про кафедральну діяльність, а торкається таких важливих питань, як життя радянських учених в умовах партійної системи. Він, зокрема, описує, як радянська партмашина вміла зводити рахунки, ламаючи авторитет, а то й усе життя неугодних їй науковців і, навіть, ректорів вишів. У цій розповіді читаємо і про цінності тодішнього Міністерства освіти СРСР. Географія описаних місць та подій виводить читача не тільки на Москву, а й на Афганістан, де Г. І. Гончарук був радником ректора Кабульського університету. Пише автор і про те, як робив відчайдушні спроби реформувати Комуністичну партію. В монографії ви знайдете і саркастичний гумор Г. І. Гончарука на адресу деяких партапаратників, і фотографії та документи, які якнайкраще передають дух тієї пори, і багато інших свідчень про життя на зламі епох [7].

Низка наукових статей, присвячених історії інституту, належить нинішньому ректору одеського політехнічного — Г. О. Оборському. В одній зі своїх перших розвідок на цю тему дослідник зазначив, що йому особливо важливо вивчати діяльність ректорів ОНПУ, їхній стиль керівництва, причини досягнень та невдач.

Під час створенні своєї першої історичної статті «Слово про першого ректора...» автор розпочав пошуки з дослідження роботи першого ректора політеху Андрія Олександровича Нілуса. Зокрема наголошується, що А. Нілус був ректором недовго. Але він був першим, тому особливим, бо займався не притаманною, не стандартною роботою керівника вищого навчального закладу, а його створенням, що, як відомо, буває один раз [16, с. 14].

Наступне дослідження Г. О. Оборського «Віля витоків: Іван Юрійович Тимченко...» у вигляді короткого нарису висвітлює

створення Одеського національного політехнічного університету і його функціонування в перші два роки (1918–1920), освілюється діяльність ректора І. Ю. Тимченка. Так у дослідженні сказано, що інститут змушений був долати труднощі, пов'язані із громадянською війною. Не дивлячись на все це, молодий виш зусиллями викладачів і студентів поступово налагоджував навчальний процес і розгортав підготовку кваліфікованих інженерних кадрів. Автор підсумовує, що не дивлячись на короткий термін перебування І. Ю. Тимченка на посаді ректора, подальші досягнення були б неможливі без матеріальної бази і науково-викладацького складу, які були сформовані саме в той час і саме завдяки його зусиллям [14, с. 287].

У статті «Гаврило Костянтинович Суслов: третій ректор Одеського політехнічного інституту (1921–1928)» Г. О. Оборський описав здобутки цього талановитого ректора під час перебування на цій посаді. Зазначається, що цей ректор спрямовував свою діяльність на створення та розширення власної науково-технічної бази інституту, що сприяло зміцненню зв'язків із промисловими підприємствами міста та області. Г. К. Суслов налагоджував розвиток політехнічного інституту, запрошував на роботу відомих вчених. При ньому збільшився контингент студентів [15, с. 420].

У колективній статті «Одеський національний політехнічний університет. Родовід» здійснено спробу систематизації ключових віх розвитку ОНПУ. Представлення хронологічної послідовності вибрано у вигляді древа родоводу. Таке подання дозволило відобразити в компактному і наочному вигляді головні етапи розвитку університету і його роль у становленні Одеси як одного з освітніх центрів країни [13, с. 323].

Долю четвертого ректора політеху спробувала реконструювати дослідниця М. С. Кучерук у статті про М. Ф. Розенфельда. Інженер М. Ф. Розенфельд — невідома до цього часу особистість. У нас немає даних про те, чи мав він наукові ступені, який предмет викладав в інституті, який його внесок у науку. У 1928–1931 рр. М. Ф. Розенфельд працював в Одеському політехнічному інституті на посаді ректора. 1920-ті рр. ознаменовані двома новаторськими, невідомими до цього підходами у викладанні — запровадженням нових методів у навчанні і українізацією. Саме в цей час у технічних вишах велике зна-

чення надають зв'язку теорії і практики, обов'язковому викладанню українською мовою, веденню документації українською мовою, посиленню дисципліни [10, с. 210].

Життя Одеського індустріального (політехнічного) інституту в 1943–1945 рр. зробили спробу показати В. П. Малахов та В. І. Бондар. На основі архівних документів представлено історію інституту в роки Другої світової, коли Одеський індустріальний інститут був евакуйований в м. Пензу. Автори пишуть, що на його базі створено Пензенський індустріальний інститут, а частина Одеського інституту знову повернулася у визволену Одесу [11, с. 256].

Подібна інформація міститься в статті В. І. Бондаря, Г. О. Оборського та О. Б. Шолди про директорів інституту 1943–1945 рр.*

Отже, є можливість зробити висновки. По-перше, сторічна історія Одеського національного політехнічного університету знайшла своє відображення в низці досліджень як монографічного, так і публіцистичного характеру.

По-друге, складається враження, що в кінці ХХ — початку ХХІ сторіччя основні книжкові публікації писав Василь Іванович Бондар. Він, за фахом інженер, вихованець ОНПУ. Тим більше вражає його схильність до історії рідного вишу. Можна сказати, що він історик-самородок. Не маючи професійної гуманітарної підготовки, В. І. Бондар спробував значною мірою показати минуле політеху.

По-третє, читач переконається, що тільки тоді історія може бути наукою, коли вона пишеться істориками-професіоналами. Технократичні керівники ОНПУ не тільки не забезпечили дослідження минулого свого вишу справжнішими професіоналами, а навіть грубо втручалися в дослідницьку роботу названого автора.

По-четверте, все-таки те, що написано про історію Одеського політехнічного університету, безумовно, допоможе написанню наукової праці про здобутки одеських політехніків за перше сторіччя свого труда.

* Бондар В. І. Директори Одеського Індустріального (Політехнічного) Інституту 1943–1945 рр. / В. І. Бондар, Г. О. Оборський, О. Б. Шолда // Інтелегенція і влада. Сер. : Історія. — Одеса, 2011. — Вип. 23. — С. 57–64.

Література та джерела

1. Видатні випускники Одеського національного політехнічного університету / Автори-упоряд.: Г. О. Оборський, В. І. Бондар, В. В. Лебідь, О. Б. Шолда. — Одеса: Елтон, 2013. — 78 с.
2. Гончарук Г. Мемуари професора. Кн. 3: Доленосний політехнічний / Г. Гончарук. — Одеса: Астропринт, 2016. — 156 с.
3. Гончарук Г. Мемуари професора. Кн. 4: Випробовування посадою / Григорій Гончарук. — Одеса: Астропринт, 2016. — 152 с.
4. Гончарук Г., Іваніченко Л. Ректор від Бога. — Одеса: Астропринт, 2017. — 176 с.
5. История Одесского политехнического в очерках / Ю. С. Денисов, В. И. Бондарь. — Одесса: Астропринт, 2000. — 444 с.
6. История Одесского политехнического в очерках 1918–2003 / Ю. С. Денисов, В. И. Бондарь. — Одесса: Астропринт, 2003. — 656 с.
7. Іваніченко Л. Випробовування посадою / О. Бачинська, Л. Іваніченко // Чорноморські новини. — 2017. — 2 березня. — № 021 (21812).
8. Іменні стипендіати / Автори-укладачі: Ю. С. Денисов, В. І. Бондар; за ред. В. П. Малахова. — Одеса: ОНПУ, ЧП Фотосинтетика, 2002. — 160 с.
9. Кривдіна І. Славетний ректор славетного політеху / Інна Кривдіна // Чорноморські новини. — 2017. — 9 листопада. — № 101 (21892).
10. Кучерук М. С. Четвертий ректор Одеського політехнічного інституту — М. Ф. Розенфельд (1928–1931): зник безвісти? / М. С. Кучерук // Інтелекція і влада. Сер. Історія : зб. наук. пр. — Одеса, 2015. — Вип. 33. — С. 210–220.
11. Малахов В. П. Одеський індустріальний (політехнічний) інститут в 1943...1945 рр. / В. П. Малахов, В. І. Бондар // Труды Одесского политехнического университета. — 2009. — № 1. — С. 256–258.
12. Мамонтова Е. Незламні були завжди / Е. Мамонтова, Л. Сухотеріна // Чорноморські новини. — 2016. — 1 грудня. — № 103 (21781).
13. Оборський Г. О. Одеський національний політехнічний університет. Родовід / Г. О. Оборський, В. І. Бондар, В. В. Лебідь // Праці Одеського політехнічного університету. — 2013. — Вип. 3. — С. 323–329.
14. Оборський Г. О. Біля витоків: Іван Юрійович Тимченко (1919–1920). Другий ректор Одеського національного політехнічного університету / Г. О. Оборський // Інтелекція і влада. — 2014. — Вип. 30. — С. 283–288.
15. Оборський Г. О. Гаврило Костянтинович Сулов: третій ректор Одеського політехнічного інституту (1921–1928) / Г. О. Оборський // Інтелекція і влада. Серія : Історія. — 2015. — Вип. 32. — С. 420–432.

16. Оборський Г. О. Слово про першого ректора. (Постановка проблеми) / Г. О. Оборський // Інтелігенція і влада. — 2012. — Вип. 25. — С. 14–18.
17. Одесский государственный политехнический университет. 1918–1998 / под ред. В. П. Малахова. — Одесса : ОГПУ; Астропринт, 1998. — 168 с.
18. Одесский политехнический институт: краткий исторический очерк (1918–1968) / Авторы-составители: Е. И. Цымбал, В. В. Никулин. — К.: Изд-во Киев. ун-та, 1968. — 223 с.

REFERENCES

1. OBORSKYI, H. O., BONDAR, V. I., LEBID', V. V. & SHOLDA, O. B. (2013) Vydatti vypusknuky Odeskoho natsionalnoho politekhnichnoho universytetu — *Outstanding graduates of the Odessa National Polytechnic University*. Odessa: Elton. (In Ukrainian).
2. GONCHARUK, G. (2016) Memuary profesora. Kn. 3. Dolenosnyi politekhnichniyi — *Memoir of the professor. The Book 3. Fateful Polytechnic*. Odessa: Astroprint. (In Ukrainian).
3. GONCHARUK, G. (2016) Memuary profesora. Kn. 4. Vyprovovuvannya posadoiu — *Memoir of the professor. The Book 4. Trial by position*. Odessa: Astroprint. (In Ukrainian).
4. GONCHARUK, G. & IVANICHENKO, L. (2017) Rektor vid Boha — *The rector from God*. Odessa: Astroprint. (In Ukrainian).
5. DENISOV, Ju. S. & BONDAR', V. I. (2000) Istorija Odesskogo politekhnicheskogo v ocherkah — *History of Odessa Polytechnic in sketches*. Odessa: Astroprint. (In Russian).
6. DENISOV, Ju. S. & BONDAR', V. I. (2003) Istorija Odesskogo politekhnicheskogo v ocherkah 1918–2003 — *History of Odessa Polytechnic in sketches. 1918–2003*. Odessa: Astroprint. (In Russian).
7. IVANICHENKO, L. & BACHYNS'KA, O. (2017) Vyprovovuvannya posadoyu — Positions trial. Chornomors'ki novyny — *Black Sea News*. 2 March. No. 21 (21812). (In Ukrainian).
8. DENYSOV, Ju. S. & BONDAR, V. M. (2002) Imenni stypendiaty — *Personal scholarship*. Odessa: ONPU, ChP Fotosyntetyka. (In Ukrainian).
9. KRYVDINA, I. (2017) Slavetnyy rektor slavetnoho politekhu — Glorious rector of the famous polytechnic. Chornomors'ki novyny — *Black Sea News*. 9 November. No. 101 (21892). (In Ukrainian).
10. KUCHERUK, M. S. (2015) Chetvertyy rektor Odes'koho politekhnichnoho instytutu — M. F. Rozenfel'd (1928–1931): znyk bezvisty? — The fourth rector of the Odessa Polytechnic Institute — M. F. Rosenfeld (1928–1931): disappeared without knowledge? Intelihentsiya i vlada — *Intellectuals and State Power*. Iss. 33. pp. 210–220. (In Ukrainian).
11. MALAKHOV, V. P. & Bondar, V. I. (2009) Odes'kyy industrial'nyy (politekhnichnyy) instytut v 1943...1945 rr. — *Odessa Industrial*

- (Polytechnic) Institute in 1943... 1945 biennium. No. 1. pp. 256–258. (In Ukrainian).
12. MAMONTOVA, E. & SUKHOTERINA, L. (2016) Neznamni buly zavzhdy — Nezamlami were always. Chornomors'ki novyny — *Black Sea News*. December 1. No. 103 (21781). (In Ukrainian).
 13. OBORSKYI, H. O., BONDAR, V. I. & LEBID', V. V. (2013) Odes'kyi natsional'nyi politekhnichnyy universytet. Rodovid — Odessa National Polytechnic University. Rodovid. *Pratsi Odes'koho politekhnichnoho universytetu* — Proceedings of Odessa Polytechnic University. Issue 3. pp. 323–329. (In Ukrainian).
 14. OBORSKYI, H. O. (2014) Bilya vytokiv: Ivan Yuriyovych Tymchenko (1919–1920). Druhyy rektor Odes'koho natsional'noho politekhnichnoho universytetu — At the source: Ivan Y. Timchenko (1919–1920). Second rector of Odessa National Polytechnic University. *Intelihentsiya i vlada* — *Intellectuals and State Power*. Iss. 30. pp. 283–288. (In Ukrainian).
 15. OBORSKYI, H. O. (2015) Havrylo Kostyantynovych Suslov: tretiy rektor Odes'koho politekhnichnoho instytutu (1921–1928) — Havrylo Kostyantynovych Suslov: Third rector of the Odessa polytechnic institute (1921–1928). *Intelihentsiya i vlada* — *Intellectuals and State Power*. Iss. 32. pp. 420–432. (In Ukrainian).
 16. OBORSKYI, H. O. (2012) Slovo pro pershoho rektora. (Postanovka problemy) — The word about the first rector. (Problem statement). *Intelihentsiya i vlada* — *Intellectuals and State Power*. Iss. 25. pp. 14–18. (In Ukrainian).
 17. MALAHOV, V. P. (ed.) (1998) Odesskiy gosudarstvennyy politekhnicheskij universitet. 1918–1998 — *Odessa state polytechnical university. 1918–1998: reference media*. Odessa: OGPU, Astroprint. (In Russian).
 18. CYMBAL, E. I. & NIKULIN, V. V. (1968) Odesskiy politekhnicheskij institut: kratkiy istoricheskij ocherk (1918–1968) — *Odessa polytechnical institute: brief historical sketch (1918–1968)*. Kiev: The publishing house of Kiev university. (In Russian).

Надійшла до редакції 1 червня 2018 р.